

Üstün Zekalı ve Yetenekli Öğrencilerin Empati Becerileri ile Sorgulama Becerileri Arasındaki İlişki

The Relationship Between the Empathy Skills and Inquiry Skills of Gifted and Talented Students

Simge Karakaş Mısır

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Özel Eğitim bölümü

Tokat/Türkiye

simge.karakasmisir@gop.edu.tr

Serap Emir

İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim

Fakültesi Özel Eğitim Bölümü

İstanbul / Türkiye

emirserap@gmail.com

Özet

Çalışmanın amacı Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin empati becerileri ile sorgulama becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma İstanbul ilinde yer alan Bahçelievler Kadıköy ve Beşiktaş bilim sanat merkezinde 5. ve 6. Sınıfı devam eden Üstün zekalı ve yetenekli öğrenciler ile yürütülmüştür Araştırmaya 59 kız 77 erkek Üstün zekalı ve yetenekli öğrenci katılmıştır. Araştırmanın verileri Sorgulama Becerileri ölçeği 'Çocuklar İçin Empati Ölçeği' aracılığıyla elde edilmiştir Araştırmanın sonucunda Üstün yetenekli ve zekalı öğrencilerin empati becerisi "Bilgi Edinme" ve "Bilgiyi Kontrol Etme" ile arasında anlamlı ters yönlü bir ilişki var iken "Özgüven" üzerinde etkisi olmadığı görülmüştür.

Abstract

The aim of the study is to determine the relationship between the empathy skills of gifted and talented students and their questioning skills. In the research, scanning model, one of the quantitative research methods, was used. The study was conducted with gifted and talented students attending 5th and 6th grades in Bahçelievler ,Kadıköy and Beşiktaş Science and Art Center located in the city of Istanbul. 59 female and 77 male gifted students participated in the study. The data of the study were obtained through the Inquiry Skills scale "Empathy Scale for Children". As a result of the research, it was seen that there was a significant inverse relationship between gifted and talented students' empathy skills with "Knowledge Acquisition" and "Knowledge Control", but it did not have an effect on "Self-confidence".

Anahtar kelimeler: Empati Becerisi, Sorgulama Becerisi, Üstün Zekalı Ve Yetenekli Çocuklar

Keywords : empathy skill, questioning skill, inquiry skill, gifted and talented children

I. GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlıktır. Anlamak ve anlaşılabilirlik için iletişim kurmak zorundadır. İletişim doğumdan itibaren başlar ve hayat boyu devam eder. Çocukluk döneminde ise sosyal ilişkiler kişilik gelişimi ve kendini ifade edebilmesi açısından önemlidir [1]. Üstün zekalı ve yetenekli çocukların ise ilgileri çok çeşitli olduğu için birden fazla akran grubuna ihtiyaç duymaktadır [2]. Literatürde üstün zekalı ve yetenekli çocukların empati becerilerinin sosyo ekonomik, cinsiyet, aile tutumları, yaş gibi değişkenler üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Ancak empati becerisinin sorgulama üzerindeki etkisini yordayan çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Empati becerisi alanda genellikle saldırganlık akran zorbalığı iletişimin etkililiği konuları ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Matthews, Zeidner ve Roberts tarafından yapılan bir çalışmaya göre empati kişinin karşısındaki kişinin duygusal durumu içine kendini koyma ve onu anlamaya çalışmasıdır[3][4] Fakat Hoffman bu tanıma ek olarak empatik gelişim sürecine psikososyal ve bilişsel süreçinde eklenmesi gerektiğini savunmuştur[5]. Empatinin bilişsel boyutu diğer kişinin

duygusunun anlaşılmasına işaret ederken, duygusal boyutu da diğer kişinin yaşadığı duyguyu hissedebilme ve duygusal durumuna en uygun tepkiyi verebilme anlamına gelmektedir [6]. Empati düzeyleri incelendiğinde, Üstün zekalı ve yetenekli bireylerin aşırı duyarlı olduğu görülmektedir [2]. Bu durum Üstün zekalı ve yetenekli ergenlerin etrafındaki problemlerin net ve kesin olarak farkında olmalarına ve bu problemlere daha duyarlı olmalarına neden olmaktadır. Örneğin, Üstün zekalı ve yetenekli bir ergen Dünya'nın öbür ucunda meydana gelen bir felakette zarar gören insanlar için günlerce üzülebilir [2]. Bu sebeple daha fazla araştırma yapmaya düşünmeye sorgulamaya yönelebilirler. Sorgulama literatürde karşımıza derinlemesine sorular sorarak problemi fark etme ve kavrama, problemi çözmek amacıyla neyi ve nasıl yapması ile ilgili araştırma planlaması yapma, sonuçları tahmin etme, çıkabilecek sorunları göz önüne alma, sonucu test etme ve fikirleri geliştirmeyi kapsayan bir süreç olarak tanımlanabilir[7]

II. İLGİLİ LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

A. Üstün yetenekli ve zekalı öğrencilerin empati becerisi

Goleman , değişkenin başkalarını anlama, başkalarına yardım etme, başkalarının potansiyelini geliştirme, başkalarına hizmet sunma, farklı gruplarla çalışma, gelişen dinamiklerin farkında olma becerilerinden görülmesi gerektiğini öne sürmüştür[8]. Gunther ve ark., empati, çocukluğun erken dönemlerinde ortaya çıkan gelişimsel olarak beklenen normal bir süreçtir. Kişinin bir referans çerçevesini anlamasına veya başka bir kişiyle paylaşmasına izin verir [9]. Üstün yetenekli ve zekalı çocukların potansiyellerini daha yüksek bir seviyeye çıkarmaya yardımcı olabilecek olumlu özelliklere de sahiptirler. Bu özelliklerden biri de empati olarak düşünülebilir. [9]. Empatiyi duygusal zeka

perspektifinden inceleyen Shechtman ve Silektor, İsrail'deki sekiz okulda 5-12. Sınıftaki üstün yetenekli öğrenciler ve normal zekaya sahip öğrenciler için hazırlanan farklılaştırılmış bir programda ve ayrılmış sınıflarda bulunan öğrencilerle empati becerilerini karşılaştırmıştır[10]. Gruplar arasında sosyal yeterlilik, yalnızlık veya empati için toplam puanlarda anlamlı farklılık var iken, normal zekaya sahip bireylerin akranlar arasında kendini ifade edebilmesinde daha yüksek duyarlılık ve daha az duygusal empati sergilediğini bulmuşlardır. Üstün yetenekli programlardaki öğrenciler, atılganlık ve bilişsel empati ölçütlerinde normal zekaya sahip olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur.

B. Üstün yetenekli ve zekalı öğrencilerin sorgulama becerisi

Üst düzey sorgulamanın kullanımı, genellikle üstün yetenekli çocuklar için uygun bir öğretim stratejisi olarak gösterilmektedir [11][12]. Ancak, bu stratejinin etkililiğini araştıran çok az çalışma vardır. Harrison, Üstün yetenekli ve zekalı çocuğu şu şekilde tanımlamıştır: kronolojik olarak akranlarının çok ötesinde bir seviyede performans sergileyen veya bu beceriye sahip olan ve benzersiz yetenekleri ve özellikleri, aileden, toplumdan özel hükümler ve sosyal duygusal destek gerektiren bireylerdir[11]. Genç yetenekli çocukların özellikleri bebeklikten itibaren belirgindir ve erken fiziksel gelişim [13], bilişsel gelişim [14]ve dil gelişimini içerebilir. Zihinsel olarak üstün yetenekli genç çocukların öğrenme hızı, büyük miktarda bilgiyi özümseme ve muhafaza etme yeteneği ve ileri düzey kelime dağarcığı gibi belirli gelişimsel özellikleri, bu özelliklere yanıt verebilmek için genel okul öncesi müfredatta değişikliklerin gerekli olabileceği anlamına gelir. Maker, üstün yetenekli küçük çocuklar için okul öncesi müfredatının sistematik sorgulama tekniklerini kullanması gerektiğini ve öğretmen sorularının aslında “çocukların düşünme ve muhakeme yeteneklerinin gelişiminde en önemli eğitim faktörleri” olduğunu öne sürmüştür [15].

Ağırlıklı olarak hatırlama ve anlamaya dayanan alt düzey sorgulama, genç yetenekli çocukları meşgul etmek ve genişletmek için gerekli zorluklardan yoksun olabilir, bu nedenle, en iyi durumda, teşvikten yoksun olan ve en kötü ihtimalle bilişsel gelişimini engelleyen bir okul öncesi ortam yaratır. Üstün yetenekli çocuklar için tasarlanan sorular açık uçlu olmalı ve çocuklar, belirli bir cevaba nasıl ulaştıklarını analiz etmeye ve ifade etmeye teşvik edilmelidir. Üstün yetenekli öğrencilerin kendi gereksinimlerinin olduğu kadar, diğer insanların gereksinimlerinin de farkında olmaları hayatı evreni sorgulamak ve araştırmaktan vazgeçmemeleri duygusal olarak yaşlılarından olgun olmaları gibi kişilik özellikleri göz önüne alındığında sorgulama ve empatik beceri düzeylerinin yüksek olması beklenilmektedir. Bundan dolayı bu araştırmada, üstün zekalı ve yeteneklilerde empati ve sorgulama becerileri üzerinde etkisinin olup olmadığı ortaya konulmak istenmiştir.

C. Çalışmanın amacı ve alt problemi

Çalışmanın amacı Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin empati becerileri ile sorgulama becerileri arasındaki ilişkiyi belirlemektir.

Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki alt probleme cevap aranmıştır.

Üstün zekalı yetenekli öğrencilerin empati becerileri ile sorgulama becerileri arasında ilişki var mıdır?

III. YÖNTEM

A. Araştırmanın modeli / deseni

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli İki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim olup olmadığını ve değişimin derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. (Karasar,2005). İlişkisel tarama modeli araştırmacıya karşılaştırmak istediği değişkenlerin karşılaştırılması

olanağı sunmaktadır. Bu sayede karşılaştırılan değişkenler arasındaki farklılık veya benzerliklerin ortaya konulması kolaylaşmaktadır [16]. Araştırmada özel yetenekli öğrencilerin empati becerileri ile sorgulama becerileri arasındaki ilişki olup olmadığına bakılmıştır.

B. Evren ve örneklem

Araştırmanın evrenini 2018 -2019 eğitim öğretim yılı içerisinde İstanbul ili içerisinde bulunan Bilim Sanat Merkezine devam eden 5,6. Sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemi ise elverişli örneklem yoluyla oluşturulmuştur. Elverişli (Uygun) örneklem, araştırmacının saptanan örneklem büyüklüğüne göre herhangi bir şekilde evrenin bir parçasını seçmesidir.[17] . Araştırma 59 kız 77 erkek üstün zekalı ve yetenekli öğrenci üzerinde yürütülmüştür.

C. Veri toplama araçları

Araştırma verileri BİLSEM (Bilim Sanat Merkezi)'de eğitim gören Üstün zekalı ve yetenekli çocukların empati düzeyini ölçmek amacıyla Bryant'ın geliştirdiği ve Yılmaz tarafından Türkçe adaptasyonu yapılan "Çocuklar ve Ergenler İçin Empati Ölçeği" kullanılmıştır. [18][19] Ölçeğin orijinalinin iç tutarlılığı, birinci sınıflarda .54, dördüncü sınıflarda .68, yedinci sınıflarda ise .79 hesaplanmıştır. Geçerlik çalışması ise birinci sınıfların ölçekten aldıkları puanlarla Feschbach ve Roe'nun (1968) empati ölçeğinden aldıkları puanların karşılaştırılması ile yapılmıştır ve .05 düzeyinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Ayrıca yedinci sınıfların ölçekten aldıkları puanlarla Mehrabian ve Epstein'in ölçeklerinden aldıkları puanlarla karşılaştırılmış ve .001 düzeyinde anlamlı korelasyon bulunmuştur[19]. Öğrencilerin sorgulama beceri düzeylerini ölçmek için Karademir ve Saracaloğlu tarafından geliştirilen Sorgulama Becerileri ölçeği" uygulanmıştır.[7] Sorgulama Becerileri ölçeği, ile ilgili olarak yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda, 14 maddeden oluşan, 3

faktörlü yapı elde edilmiş ve her bir faktör, kuramsal çerçeve doğrultusunda sırasıyla “Bilgi Edinme”, “Bilgiyi Kontrol Etme” ve “Özgüven” olarak adlandırılmıştır. Ayrıca araştırmacılar tarafından geliştirilen “kişisel bilgi” formu kullanılmıştır.

D. Verilerin analizi

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizinde kullanılan ölçeklerin cronbach alfa güvenirlik sonuçlarına bakıldı. Cronbach alfa katsayısı yöntemi, ölçüm güvenirliği çıkarımında bulunmak için kullanılmaktadır. Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı analizleri yapılmıştır. Araştırmada istatistiksel anlamlılık düzeyi .05 olarak belirlenmiştir. Özel yetenekli ve özel yetenekli olmayan öğrenci gruplarında empati düzeylerini ve sorgulama becerileri nasıl farklılaştığını anlamak için; maddelerin güvenirliğine bakmak için sorgulama becerisi ve empati düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek içinse; Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Analizi uygulanmıştır.

IV. BULGULAR

A. Sorgulama becerisine yönelik güvenirlik analiz bulguları

Araştırmanın ilk analiz aşamasında yapılan çalışmada kullanılan sorgulama becerisi anket maddelerinin güvenirlik analiz sonucu tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo 1
Sorgulama becerisine yönelik cronbach alpha analiz sonuçları

Cronbach's Alpha	Madde sayısı
,870	14

Tablo 1 de yer alan cronbach alpha sonuçlarına göre, sorgulama becerisine yönelik hazırlanan maddelerin yapmış olduğumuz çalışma içinde güvenilir olduğu görülmektedir. ($p>.05$)

B. Empati becerisine yönelik güvenirlik analiz bulguları

Araştırmanın ilk analiz aşamasında yapılan çalışmada kullanılan Empati ölçeğinin anket maddelerinin güvenirlik analiz sonucu tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2
Empati becerisine yönelik cronbach alpha analiz sonuçları

Cronbach Alpha	Madde sayısı
,749	20

Empati becerisinin cronbach Alpha değerlerinin çalışmamız içinde yüksek güvenirli maddelere sahip olduğu görülmektedir. ($p>.05$)

Söz konusu araştırma da Empati Becerileri Ölçeği'ne ait Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .749 bulunurken Sorgulama Becerisi Ölçeği'ne ait Cronbach Alpha değeri .87 olarak bulunmuştur.

C. Sorgulama becerisi ve empati ölçeği arasındaki ilişkiyi gösteren bulgular

Sorgulama becerisi ve empati düzeyleri arasındaki ilişkiyi gösteren bulgular Tablo 3'de gösterilmiştir

Tablo 3

Empati Becerisi ve Sorgulama Becerisi arasındaki ilişki

	EMPATI	SBILGI	SKONTROL	SOZGUVEN	SBTOPLAM
r	1	-,356**	-,242**	-,105	-,315**
p		,000	,000	,208	,000
N	136	136	136	136	136

Üstün zekalı ve yetenekli öğrencilerin empati becerileri puanları ile sorgulama becerisi alt boyutlarından “Bilgi Edinme” alt boyutu arasında ($r = -.356$ $p < .01$) ve “Bilgiyi Kontrol Etme” alt boyutu arasında ($r = -.230$ $p < .01$) ters yönlü bir ilişki bulunurken, “Özgüven” alt boyut ile empati becerileri arasında ($r = -.086$ $p < .01$) anlamlı ilişki bulunmamıştır.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonucunda, sorgulama becerisi ve empati düzeyleri arasında anlamlı düzeyde ters bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Bu sonuca dayanarak üstün yetenekli ve zekalı öğrencilerin empati becerisi ile “Bilgi Edinme” ve “Bilgiyi Kontrol Etme” alt boyutları arasında anlamlı ters yönlü bir ilişki var iken “Özgüven” alt boyutu üzerinde etkisi olmadığı çıkarımında bulunulabilir. Üstün yetenekli ve zekalı öğrencilerin bilgiyi edinme ve edindikleri bilgiyi kontrol edebilme düzeyinde empati becerilerinin düşük olduğu düşünülebilir. Bilgiyi elde etme ve onu kontrol edebilme düzeyinde üstün yetenekli zekalı öğrencilerin bilgiyi aldığı kanalların önemli olduğu duygusal olarak arasında bir bağ oluşturmadığı çıkarımında da bulunulabilir. Özel yetenekli öğrenciler sorgulama becerisi ölçeğinde yer alan öz güven alt boyutundaki artış ile empati becerilerinde herhangi bir değişimin olmadığı gözlemlenmektedir. Üstün yetenekli zekalı öğrencilerin sorgulama becerisi yakın çevresi ve karakteristik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Sorgulayarak öğrenen kişiler, öğrenme sürecinde daha etkin ve özerk olmakta, bilgiyi yorumlamada ve kararlar almada daha sorumlu davranmaktadırlar. [20] Üstün yetenekli çocuklar, yaşlılarına oranla daha farklı duygusal ve zihinsel kurulumlara sahip olduğundan, meraklı, yaratıcı, eleştirel ve sorgulayıcı, sıradanlıktan uzak, öğrenmeyi seven ve gözlem yetenekleri güçlü bireylerdir [21]. Bu durum, üstün yetenekli çocukların gerek duyuşsal gerekse bilişsel süreçleri daha hızlı algılayıp kavramalarına neden olabilmektedir [22]. Üstün zekalı bireylerin aşırı duyarlı olduğu görülmektedir. Bu durum üstün zekalı ergenlerin etrafındaki problemlerin net ve kesin olarak farkında olmalarına ve bu problemlere

daha duyarlı olmalarına neden olmaktadır. Örneğin üstün zekalı bir ergen dünyanın öbür ucunda meydana gelen bir felakette zarar gören insanlar için günlerce üzülebilir. Bu durum üstün yetenekli ve zekalı öğrencileri daha fazla düşünmeye ve sorgulamamaya yönleltebilir. Araştırmanın çıkış noktası da kendini ve çevresini sorgulayan Özel yetenekli ve zekalı kişilerin bir başkasının hislerini nasıl hisseder sorgulama becerileri ile bir başkasının duygularını özümseme ve onun yerine kendini koyabilmeleri arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. İlgili literatür tarandığında üstün yetenekli ve zekalı öğrencilere yönelik empatik eğilim çalışmalarında genellikle duygusal durumları, akademik başarı, aile , demografik özellikler (yaş, cinsiyet, gelir düzeyi), problem çözme becerisi ile ilişkilerine bakılmıştır. Kuru ve ekibi tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise, üstün yetenekli çocukların empatik eğilimleri ile benlik saygıları arasındaki ilişkiler incelenmiştir [23]. Üstün yetenekli çocuklarda empatik eğilim arttıkça benlik saygılarının da artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde özel yetenekli ve zekalı öğrencilerin sorgulama becerisi ve empati düzeylerinin karşılaştırması ile ilgili çalışmaların çok sığ olduğu görülmektedir. Sorgulama becerisi ise genellikle Fen Bilimleri dersi ve bilimsel sorgulama becerisi üzerine yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmamız bu anlamda önem arz etmektedir. İki farklı becerinin birbirini etkileyip ve yordaması noktasında farklılıkları ortaya koymaktadır

KAYNAKÇA

- [1] W. W. Hartup, “Social Relationship and Their Developmental Significance,” *Am. Psychol.*, no. 44 (2), 1989.
- [2] Akkan Hatice, “Üstün Zekalı 6-8. Sınıf Öğrencilerinin İki Farklı Akademik Ortamdaki Sosyometrik Statülerine Göre Empatik Eğilimleri Yaşam Doyumları Ve Aile Yasantıları,” Dokuz Eylül Üniversitesi, 2012.

- [3] R. D. Matthews, G., Zeidner, M., Roberts, "Emotional Intelligence: Science & Myth," *MIT Press*, no. London, 2002.
- [4] N. D. Feshbach, "Sex Differences In Empathy. In N. Eisenberg (Ed.)," *Dev. Prosocial Behav.*, vol. Academic P, pp. 300–339, 1982.
- [5] M. L. Hoffman, "Empathy And Moral Development: Implications For Caring And Justice.," *Cambridge Univ. Press*, vol. New York, 2000.
- [6] Siyez, D.M. Ve Kaya, "Validity And Reliability Of The Brief Multidimensional Students' Life Satisfaction Scale With Turkish Children," *J. Psychoeduc. Assess.*, p. 26: 139, 2008.
- [7] S. Karademir ,Çiğdem ve Saraçaoğlu, "Sorgulama Becerileri Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması," *Asya Öğretim Derg. Asian J. Instr.*, vol. 1(2), pp. 56–65, 2013.
- [8] M. Cherniss, C., Goleman, D., Emmerling, R., Cowan, K. ve Adler, "İşyerine duygusal zeka katmak," *Rutgers Üniversitesi*, 1998.
- [9] T. R. Gunther, M., Evans, G., Mefford, L., & Coe, "The relationship between leadership styles and empathy among student nurses.," *Nurs. Outlook*, no. 55(4), pp. 196–201, 2007.
- [10] A. Shechtman, Z. & Silektor, "Social competencies and difficulties of gifted children compared to nongifted peers," *Roeper Rev.*, no. 34, pp. 63–72, 2012.
- [11] C. Harrison, "Giftedness in Early Childhood. 3rd ed. Sydney," *University of New South Wales*, 2003.
- [12] M. McCollister, K. ve Sayler, "Tavanı kaldırın, eleştirel düşünme becerileriyle titizliği artırın," *Bugün Üstün Yetenekli Çocuk*, no. 33(1), pp. 41–47, 2010.
- [13] R. Gross, JJ ve Levenson, "Duygusal bastırma: fizyoloji, öz bildirim ve ifade edici davranış," *Kişilik ve Sos. Psikol. Derg.*, vol. 64 (6), p. 970., 1993.
- [14] H. Roedell, WC, Jackson, NE ve Robinson, "Yetenekli küçük çocuklar," *Öğretmenler Koleji Basın.*, 1980.
- [15] C. J. Maker, . *Curriculum development for the gifted*. Rockville, Maryland: Aspen System Corporation., 1982.
- [16] N. Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: nobel yayın dağıtım, 2005.
- [17] H. Arlı, M. Ve Nazik, *Bilimsel Araştırmaya Giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2009.
- [18] B. Bryant, "An index of empathy for children and adolescents," *Child Dev.*, no. 53, pp. 413-425., 1982.
- [19] A. Yüksel Yılmaz, "Empati Eğitim Programının İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Becerilerine Etkisi," *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Derg.*, vol. 12(2), pp. 329-340., 2004.
- [20] Ö. Aldan Karademir, Ç., Çaylı, B., Deveci, "Öğretmen Adaylarının Sorgulama Becerileri ile Meraklılık Düzeylerinin İncelenmesi," *İlköğretim Online*, vol. 18 (3), pp. 1157–1171, 2019.
- [21] A. Ataman, *Özel Gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*, 7.Baskı. Ankara: Gündüz., 2009.
- [22] M. Şahin, "İlköğretim Okullarında Zorbacı Davranışların Azaltılmasına Yönelik Empati Eğitimi Programının Etkisinin Araştırılması," *Atatürk Üniversitesi*, 2007.
- [23] A. Kuru, "Ön ergenlik dönemindeki üstün zekalı gençlerin empati algısının benlik saygısına etkisinin incelenmesi," *1. Uluslararası Eğitim ve Sos. Bilim. Yeni Ufuklar Kongresi Bildir.*, pp. 58–70.